

Меѓународната научна конференција

**МАКЕДОНИСТИКАТА МЕЃУ ТРАДИЦИЈАТА И СОВРЕМЕНИТЕ
ПРЕДИЗВИЦИ**

**Јазичната ситуација на Балканот низ погледот на американскиот
научник Виктор Фридман**

Апстракт:

Темата на овој труд е да даде приказ на јазичната ситуација на Балканот, предимно низ погледот на американскиот научник Виктор Фридман. Трудот го разгледува балканското подрачје како политичко, културно, етничко и јазично многуобразие. Како такво, тоа е најдобар пример за фактот дека јазиците кои се во контакт едни со други, неизбежно развиваат и позајмуваат реченични и структурни единици едни од други. Тие формираат посебна врска на меѓусебно влијание или *sprachbund*. Кај одделните јазици може да се забележат наследните, својствените карактеристики како и стекнатите, пред се како резултат на меѓујазичните контакти. При тоа, Фридман прави разлика помеѓу поимите *балкански јазици* и *јазиците на Балканот*.

Клучни зборови: *Балкански јазици, јазици на Балканот, меѓујазичен контакт, sprachbund*

Abstract:

The aim of this paper is to outline the linguistic situation on the Balkans, mainly through the work of the American scientist Victor Friedman. It deals with the Balkan area as a political, cultural, ethnic and linguistic diversity. As such, it testifies to the fact that the languages that come into contact inevitably develop and borrow syntactic and structural units from each other. They create a specific relation of mutual influence or *sprachbund*. The original, the inherited and the acquired linguistic characteristics can be noted for the different languages. In this respect, Friedman differentiates between the terms *Balkan languages* and the *languages of the Balkans*.

Key words: *Balkan languages, languages of the Balkans, interlinguistic contact, sprachbund*

М-р Марија Крстева

Филолошки факултет

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Територијата на Југоисточна Европа во денешни рамки главно го опфаќа Балканскиот полуостров. Терминот Балкан доаѓа од турски и означува пошумена планина. Истовремено, така се нарекува и планинската верига во централна Бугарија, по што и самиот полуостров се нарекува балкански. Употребата на тој термин за прв пат се среќава во деветнаесеттиот век, кога европското внимание се свртува кон Отоманската Империја која во тоа време вклучувала најголем дел од денешните држави на Балканот. Како географска целина, Балканот од трите страни е заобиколен со Јадранското, Средоземното и Црното море, додека северната копнена граница не може да се постави без одредени политички или јазични определби. Во современа, геополитичка смисла, Балканот се состои од Албанија, Бугарија, Грција, Романија, европскиот дел на Турција, државите од поранешна Југославија: Македонија, Србија, Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина и Црна Гора, како и најмладата балканска држава Косово. Како такво, балканското подрачје претставува политичко, културно, етничко и јазично многуобразие.

Својот почеток модерната лингвистика, како систематско проучување на јазикот, го бележи како дел од историската лингвистика во деветнаесеттиот век. Најголемите достигнувања во науката од тој период се закономерностите на јазичните промени со што може да се рагледа развитокот на индоевропските јазици. Дваесеттиот век пак, бележи едно од најголемите јазични откритија, а тоа е фактот дека јазиците кои се во контакт едни со други, неизбежно развиваат и позајмуваат речнички и структурни единици едни со други. Како најдобар пример за тоа може да послужат балканските јазици. Тие формираат посебна врска на меѓусебно влијание наречена балканска јазична лига или *sprachbund*, од германски, прифатен како интернационален термин (Elsevier: 2006). Сите балкански јазици со исклучок на турскиот во Европа се индоевропски кои подоцна се делат на различни јазични семејства. Таа поделба оди до таму што кај одделните јазици може одделно да се забележат наследените, својствените карактеристики како и стекнатите, пред се како резултат на меѓујазичните контакти.

Балканската јазична лига се состои од албанскиот, грчкиот, балканските романски и балканските словенски јазици. Албанскиот се дели на два дијалекта, гегскиот, северно од реката Шкумби и тосканскиот, јужно од неа. Современиот албански јазик се базира на северниот тоскански дијалект. До Втората светска војна не постоел официјален албански јазик, иако приоритет во официјалната комуникација му се давало на гегскиот од Елбасан. Во текот на педесеттите години на минатиот век, тосканскиот

станува стандарден во Албанија, а гегскиот на Косово. Југословенскиот назив за јазикот во Албанија бил *албански* додека оној во Косово се нарекувал *шиптарски*, од албанскиот збор “*squiptar*” што значи албанец. Иако во почетокот овој збор имал неутрално значење, подоцна целосно добива пејоративно значење. Во 1968 година албанските интелектуалци на Косово решаваат да го прифатат тосканскиот стандард од Албанија со цел да се задржи заедничката врска. Правописот бил определен во 1972 година, а речникот на албански јазик бил изработен во 1980 година. Во поново време, како резултат на многубројни полеминки во гегските кругови во Албанија и Косово, тосканската основа за стандардизирањето на косовскиот јазик се оценува како недемократска, односно како комунистичко наметнување, што претставува своевидна иронија затоа што токму таа одлука од 1968 година била со цел да се заштити заедништвото на албанската и косовската самосвест, додека денеска токму таквата поделеност се користи за одрекување на косовското комунистичко минато. Една од разликите меѓу гегкста и тосканската дијалектна сфера е тоа што во првата присуствува инфинитивот додека кај втората, стандарната, тој отсутствува. Косоварите не сакале да го изнесат ова прашање и одново да ја разгледаат унифицираноста на јазикот, се до војната во 1999 година. Во последните неколку години, гегските говорници на Косово започнале да бараат гегскиот инфинитив да се прифати во стандардот, нарекувајќи го тоа “отварање на стандардот”. (Elsevier: 2006)

На територијата на копнена Грција исто така има дијалектна поделба помеѓу северните и јужните дијалекти кај Коринтската струја и северниот дел на Атика. Јужните дијалекти на Пелопонез се основата на стандардниот Димотики. Современиот грчки јазик во деветнаесеттиот век уште се нарекувал и романски, назив кој се користел за византскиот римски. Во византиските романски јазици спаѓаат: романскиот, ароманскиот, меглено-романскиот и истро-романскиот. Последниот говорител на далматинскиот како романски остаток на западниот Балкан починал во 1898 година, па така за јазикот нема останато многу докази и генреално не се смета за дел од Балканската јазична лига. Истро-романскиот како и арабешкиот (албанскиот во Италија) и грчкиот во Мала Азија не припаѓаат на балканската геолингвистична област. Во основата на стандардниот јазик во Романија и Република Молдавија се јужните валакиски дијалекти. Ароманскиот пак, кој се зборува во Албанија, Грција, Република Македонија, југозападна Бугарија како и дијаспората во Романија, особено областа Добруца, се дели на југозападни дијалекти во Албанија и западна Македонија,

и југоисточни дијалекти во Грција и источна Македонија. Во Република Македонија се корисити стандардот на база на источните дијалекти. Меглено-романскиот се среќава во околу седум села близу Гевгелија во југоисточна Македонија и во пограничните делови со Република Грција. Во текот на деветнаесеттиот век, балканскиот романски јазик се нарекувал валакиски. Терминот влашки пак, се користел за балканскиот романски јужно од реката Дунав, односно за романскиот и меглено-романскиот јазик.

Во групата на словенски јазици на Балканот спаѓаат бугарскиот, македонскиот, српскиот, босанскиот, хрватскиот и словенечкиот јазик. Бугарскиот стандарден јазик е врз основа на источните дијалекти, а македонскиот, врз основа на централно-западните дијалекти. (Elsevier: 2006)

Иако присуството на ромскиот јазик на Балканот е често занемарувано прашање од страна на лингвистите, сепак, кај него може да се забележи големо присуство на меѓујазични карактеристики. Дури две од четирите најголеми јазични групи на ромскиот јазик се зборуваат на територијата на Балканскиот полусотров, а тоа се: балканскиот и влашкиот, кој не треба да се поистовети со влашкиот. Називот влашки доаѓа од фактот дека тој се создава во Романија, но денеска е распространет низ цела Европа и пошироко. На територијата на Република Македонија се корисити арлискиот дијалект од балакнската група на ромски јазици.

Турскиот јазик на Балканот или балканскиот турски, се дели на две поголеми дијалектни групи: западно-румелискиот турски и источно-румелискиот. Иако многу лингвисти сметаат дека влијанието на турскиот јазик се огледа само во лексиката и фразеологијата, сепак, западно-румелискиот дијалект до поголем степен учествува во балканската јазична лига. Еврејските јазици, односно јудејскиот, е јазикот на евреите прогонети од Шпанија во 1492 година. Тој станува доминантен јазик кај евреите на Балканот, надминувајќи го грко-јудејскиот или јаваник, кој се уште е задржан во романските литургии и некои други енклави на Епир. Пишаната верзија на јудејскиот јазик кој се базира на буквален превод од еврејски е позната како ладино. Иако многу од говорниците и на двете варијанти на еврејскиот јазик во најголем дел загинале во времето на Холокаустот, сепак, тие во голема мера се опстанале и се дел од балканските јазични процеси.

При опишувањето на балканската јазична ситуација, важно е да се направи разграничување меѓу поимите: балкански јазици и јазиците на Балканот. Постојат

многу други јазици кои се зборуваат на Балканот, а кои имаат најразлични социјални функции. Такви јазици се: ерменскиот, германскиот, украинско-рускиот, татарскиот, јазикот јидиш итн. Сите овие јазици припаѓаат надвор од геолингвистичната сфера на Балканот. Во најголем дел, овие јазици се користени во енклави кои се оформени подоцна на Балканскиот полуостров, така што не влегуваат во сферата на конвергентност или меѓусебен јазичен контакт и не претставуваат дел од комплексниот балкански мултилингвизам каква што е Балканската јазична лига. Како резултат на тоа, јазиците кои се среќаваат на Балканот се делат во главно на две групи, односно на балкански јазици или јазиците кои се дел од *sprachbund*, и јазиците на Балканот, односно оние кои се зборуваат на Балканскиот полуостров. (Friedman: 1992)

По првата светска војна, Балканот добива имиџ на територија на политичка раздробеност до степен кога самиот термин *балканизира*, добива значење “да се распарчи нешто на делови”. Во покоро време се прават напори е терминот *балканизам* да придобие поинакво значење, односно слично на она што го има терминот *ориентализам*, кој што означува егзотична или проблематична другост, по кое се ориентира и определува западното “нормално”. Во лингвистиката пак, зборот балканизам добил сосема друго значење, односно се однесува на заедничка карактеристика за балканските јазици како резултат на заедничкото позајмување и комуникација. Типолошката лингвистика е научната дисциплина која се занимава со балканизмите, односно, со јазичните карактеристики во одредена географска област. Мапата на јазици и дијалекти служи само како помошно средство во проучувањето на балканската конвергентност. Балканизмите се резултат на вековни јазични прелевања и контакти во контекст на меѓусебниот соживот и идентитет на балканските народи. Ситуацијата со инфинитивот претставува една таква важна карактеристика за Балканот како резултат на неговата замена со аналитички субјантив. Тоа е заедничка карактеристика и за македонскиот, албанскиот и ромскиот јазик, стекната како резултат на јазичниот контакт. Всушност тоа истиснување на инфинитивот на Балканот претставува важна дистинкција меѓу балканските наспроти небалканските јазици. Бидејќи инфинитивот е традиционално карактеристичен за западните јазици, генерално тој се смета за западна карактеристика. Иако хрватските јазичари се обидуваат да го стават во употреба инфинитивот, сепак српските, хрватските, босанските и црногорските говорители ги употребуваат и двата елемента. Инфинитивот е целосно отстранет од употреба кај говорниците на торлачките

дијалекти во јужно Косово и југоисточна Србија. Губењето на инфинитивот во албанскиот јазик претставува тосканска карактеристика, додека во гегската дијалектолошка сфера тој присуствува како негова значајна карактеристика. (Elsevier: 2006)

На територијата на Република Македонија се среќава најголема јазична и етничка разновидност на целиот Балкан. Од етничките групи најмногубројни се Албанците, со 20%, Власите со 0,4%, Ромите 3%, 4% се Турци, 2% Срби и Бошњаци. Освен балканските јазици на соодветните етнички групи, на македонска територија се среќаваат и многу други јазици на балканот како одделни енклави. Ваквата поставеност овозможува широка распространетост на феномените на балканскиот *sprachbund*. Така на пример, јудејскиот јазик на пример, кој се користи во Македонија, е примил карактеристики кои не се среќаваат во истиот јазик надвор од Балканот. Власите пак, се всушност населението кои потекнуваат од областа Влакија, односно, Романија јужно од Карпатите, цела Романија, како и романците јужно од балканскиот појас. Говорници на влашкиот јазик, денеска има во јужна Албанија, северна Грција, Република Македонија и југоисточна Бугарија. Тоа население главно зборува на два дијалекта: аромански и меглено-романски. Вториот е пословенизиран, додека ароманскиот примил поголеми примеси од грчкиот, албанскиот, но и од македонскиот јазик. (Friedman: 1992). Во однос на задржувањето и зачувувањето на влашкиот јазик во Македонија, со исклучок на дијаспората во Романија е постигнато најмногу. Тој е застапен во училиштата во Скопје, Штип, Крушево, Куманово, Струга и Охрид. Јазиците на другата поголема етничка група во Македонија, односно ромските дијалекти исто така имаат значајно место во македонскиот контекст на *sprachbund*. Албанскиот и турскиот јазик во Македонија имаат статус на наставен јазик во училиштата, односно, на овие јазици се одвива настава. Во 1980 година, од страна на Шаип Јусуф и Круме Кепески е направена првата ромска граматика за ромите на Балканот, основајќи се претежно на варијантите во Македонија, но и на оние во Косово и Бугарија. Во 1992 година, под покровителство на македонското Министерство за образование е одржана конференција за јазичното планирање на ромскиот јазик, односно за негово вклучување во наставниот процес, но не како наставен јазик, но како јазик во наставата, за што е потребен обучен универзитетски кадар. Денеска во Македонија постои единствената ромска општина во светот, Шуто Оризари, која е една од десетте општини во град Скопје. Како резултат на

демографската поставеност, таму ромскиот јазик има статус на ко-официјален јазик заедно со македонскиот. Постои училиште на ромски јазик и ромска телевизија, Шутел. Во 1991 година, на македонската национална телевизија МТВ, секој вторник и среда, 15 минути од програмата биле одделени за соодветните јазици. Понатаму тие добиле поголема програмска поставеност. Денеска, програмата на вториот канал на македонската национална телевизија е целосно посветена на етничките заедници во Македонија, од кои најголем процент отпаѓа на албанскиот јазик. Што се однесува до приватниот сектор, постојат голем број на приватни албански и турски телевизии. Јазиците на етничките заедници активно се застапени и во остантите приватни и државни медиуми, како весниците и радијата во Република Македонија.

Покрај извонредното јазично богатство на Балканот како резултат на јазичното многуобразије, често пати тоа може да се наметне како потенцијална причина за конфликт. Иако во моментот се бележи огромен подем на позајмувањето интернационализми, посебно во македонскиот јазик и соседните балкански јазици како средство за разбирање го користат англискиот јазик, сепак, значајно е да се посвети внимание на промените кои незабележително, но реално постојат, како резултат на меѓујазичните контакти.

Користена литература:

1. *The Balkans Linguistic Area*. Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics, Vol.1 2006ed.- in- Chief Keith Brown, Oxford: Elsevier p. (657-672)
2. Friedman, Victor. *Dialectical Base, Variation and Codification of the Balkan Literary Languages, Albanian, Bulgarian, Macedonian and Romany*, 1992. Balkan Forum, Skopje: NIP Nova Makedonija Vol.1 No2.

Извори:

1. *Dynamics of National Identity and Transitional Identities in the process of European Integration*, Ed. by Elena Marushiakova, Cambridge Scholars Publishing p. (362-375)
2. *Linguistic Applications in the 1980s*, Ed. by Peter c. Bjarkman and Victor Raskin. 1986. Purdue University, New Jersey p. (285-305)
3. *Dialectal Variation and Question of Standardization in Macedonia*. Зборник матице српске за филологију и лингвистку. XXXVI/2 1993. Нови Сад
4. *Македонија. Илустрирано списание на матицата на иселеници од Македонија* Бр. 513I, 1996.
5. *Papers on Slavic Baltic and Balkan Studies*. Ed. by Slavica Helsingesa, 2001. Helsinki p.(26-50)
6. <<http://faq.macedonia.org/information/ethnic.makeup.html>> 2001
7. <<http://www.sutoorizari.org.mk/>> 2010
8. <<http://home.uchicago.edu/~vfriedm/courses.html>> 2010

